

Politologická revue

1/2003

Vydává Česká společnost pro politické vědy

Vlast bez hranic

Zahraničněpolitické koncepty německých vysídleneckých svazů

Samuel Salzborn

Z hlediska sociálních věd se lze podivovat nad tím, že zájmové svazy, které byly založeny v reakci na událost, která proběhla před více jak padesáti lety, mají stále ještě společenskou a politickou relevanci. Německé vysídlenecké svazy (*Vertriebenenverbände*), o kterých je zde řeč, by již dávno mohly, po (jistě ne vždy hladce probíhající) integraci uprchlíků do hospodářských a sociálních struktur Spolkové republiky na konci 50. a počátkem 60. let, ztratit svůj bezprostřední význam a upustit od své existence (viz Lemberg, Edding 1959). Pokud by vysídlenecké svazy skutečně vznikaly se záměrem zastupovat sociální a ekonomické zájmy lidí postižených útekem, vyhnáním a přesídlením v důsledku nacionálního socialismu a druhé světové války, s největší pravděpodobností by již zanikly. O „bývalých německých východních územích“ by hovořili snad jen někteří starší lidé, když by například líčili vnukům zážitky z dětství. A v blízké budoucnosti by měla tato území politicky a společensky stejný statut, jaký mají historicky a právně již dlouho, tj. jako uzavřená kapitola německých dějin.

Ovšem vysídlenecké svazy, které ilegálně¹ vznikaly již několik týdnů po bezpodmínečné kapitulaci Německa, se v žádném případě nepokládaly jen za vnitropolitické zájmové svazy (viz Salzborn 2000: 52 an). Již záhy byl z jejich strany rozvíjen, fakticky v protikladu ve vztahu k integračním tendencím, model „krajanské myšlenky“ (Göttinger Arbeitskreis 1952). Jednalo se o koncept, podle kterého všichni uprchlíci a přesídlenci měli žít nejen reálně ve své „nové vlasti“, nýbrž paralelně k tomu také nadále ideově ve své vlasti „staré“, aby jí mohli dát opět reálnou německou budoucnost. Zakořenění v krajanstvu (*landsmanšaftu*), s výrazně viditelným teritoriálním vztahem, mělo určovat identitu nových občanů Spolkové republiky (Zeiträg 1970: 38 an). Vzhledem k tomu, že se přitom nemělo jednat jen o vzpomínání na minulou dobu, nýbrž především o co možná nejrychlejší opětovné nastolení minulého stavu, byl koncept vlasti vysídleneckých svazů přelit do zahraničněpolitického požadavku „práva na vlast“ (*Recht auf die Heimat*). Tento požadavek musel sousedním východoevropským státům připadat jako provokační a agresivní výhrůžka, protože vlastně zpochybňoval jejich existenci (Salzborn 2001). Bylo však a dodnes je zdůrazňováno, že jde právě o „onu“ vlast. Nejedná se tedy o to, že každý člověk má právo na život v místě, kde se zdržuje,

1) Organizace toho druhu spojenci svého času zakazovali pro nebezpečí oživování militarismu a nacionalismu.

nýbrž o kolektivní „vlast“ svázanou s konkrétním regionem, která se stala (znovu) „vlastí“ Poláků, Rusů, Čechů a jiných.

Pro charakter požadavku „práva na vlast“ a jeho zaměření do zahraničí je zde klíčový pojem *völkisch*. Vztahuje se na představu národa (*Volk*), vzniklou v německém jazykovém prostoru, která se odlišuje od pojmu národ (*Nation*) v západoevropském pojetí. Zatímco u pojmu národ v západoevropském pojetí stojí ve středu politická vůle a společná politická a sociální přesvědčení, pojem národ jako *Volk* poukazuje na etnické, tzv. osudové společenství, k němuž lidé náleží od narození a které určuje jejich další život. Národovědecké (*völkisch*) přesvědčení se zakládá na předpolitických představách o společenství. Sleduje politický cíl etnické homogenity a společenské separace lidí podle etnických kritérií.² V rámci *völkisch* přístupu tedy „právo na vlast“ zcela ignoruje skutečnost, že přesídlenci již našli novou vlast: ve Spolkové republice a dílem také v bývalé NDR (Hoffmann, Schwartz 1999; Hoffmann, Krauss, Schwartz 2000).

Vliv vysídleneckých svazů je dnes jistě menší než před třiceti nebo čtyřiceti lety, kdy představovaly ve Spolkové republice Německo rozhodující vnitropolitický a volebně-strategický mocenský faktor (Wambach 1971; Brües 1972; Imhof 1975). Přesto vznášejí ještě i dnes (zahraničně) politické nároky, čímž se stávají stále znovu předmětem veřejného zájmu a jejich požadavky – nakolik se někdy mohou zdát absurdní – jsou brány vážně a veřejně se o nich diskutuje. To ukázaly intenzivní spory o historickém významu a politické relevanci Benešových dekretů v rámci evropského integračního procesu na jaře a v létě 2002.

Zahraniční politika v obratu

Nezávisle na konkrétních tématech, která vysídlenecké svazy nastolují, mají veškerá veřejná prohlášení jasně a silně zahraničněpolitické směřování. To se stejnou měrou týká požadavku na zrušení Benešových dekretů, jakož i zřízení „Střediska proti vyhánění“ (*Zentrum gegen Vertreibungen*)³ nebo snah o zakotvení zvláštního evropského práva národních skupin. Ve všech případech požadavky svazů směřují proti zájmům četných evropských zemí sousedících se Spolkovou republikou a jsou nepochybně v zahraničí v tomto smyslu vnímány. V následujících částech této stati nám půjde o popis vývoje těchto zahraničněpolitických konceptů v jejich kontinuitě i změnách, přičemž chceme ukázat, kde je politické

2) V češtině neexistuje plnovýznamný ekvivalent. V dalším textu proto slovo „völkisch“ nebude překládáno, aby neutrpěla přesnost textu.

3) „Středisko proti vyhánění“ je zatím projekt ve stadiu plánování, který připravují německé vysídlenecké svazy. Má být jakousi protiváhou památníku holocaustu v Berlíně a stát se střediskem pro dokumentaci a připomínání osudů vyhnanců. I když se předpokládá, že Středisko bude dokumentovat a připomínat různá „vyhánění“, v centru pozornosti bude samozřejmě otázka německých vysídlenců a jejich historických osudů. Samozřejmě předchozímu období nacismu má být věnována pouze minimální pozornost. V německých diskusích na toto téma se často zdůrazňuje, že tento přístup nutně zaměňuje či relativizuje roli pachatelů a jejich obětí.

jádro požadavků vysídleneckých svazů v současnosti a jak tyto požadavky vznikaly.

Až do východoevropské transformace v letech 1989/90 působily požadavky a teze vysídleneckých svazů jako ideologie, jejíž nepřekonatelnou bariérou byla vojenská a politická systémová konfrontace (Reimann 1985: 74 an). Možnosti realizovat požadavky vysídleneckých svazů byly vymezeny a omezeny základními historickými událostmi a souvislostmi. Mezi ně patřilo zejména rozdělení bývalé Německé říše, vrácení území dobytých nacisty, jakož i odstoupení některých jiných území v důsledku Postupimské konference (Mitteilung 1978: 412 an). Na to navazovala konfrontace bloků mezi západní a sovětskou okupační zónou a vznik dvou německých států (viz Glaser 1997; Görtemaker 1999). Tento vývoj byl posílen vznikem vojenských paktů NATO (1949) a Varšavské smlouvy (1955), čímž se ještě upevnila systémová hranice a její nepřekonatelnost (Fülberth 1999). To vše znamená, že možnost realizovat požadavek vysídleneckých svazů na „právo na vlast“ byla prakticky omezena. V době před roky 1989/90 mohly uplatňovat svůj vliv v podstatě pouze vnitropoliticky jako zájmová skupina ve Spolkové republice (Brües 1972). V oblasti zahraniční politiky nebylo samostatné jednání vůbec myslitelné.

I když vysídlenecké organizace měly od samého počátku zahraničněpolitické zaměření, přesto v prvních letech po válce spojenecká politika spíše usilovala o vnitropolitickou, sociální a ekonomickou konsolidaci Spolkové republiky Německo. Tehdejší spolky, které explicitně kladly důraz na ekonomickou a sociální sféru, však v kontextu integrace uprchlíků ve druhé polovině 50. let začaly očividně ztrácet na svém společenském a především politickém významu (Wambach 1971: 41 an). Krajanstva, ve vysídleneckém pojetí organizační forma „domovskopolitická“ a vztahující se k „místu původu“ (Bund der Vertriebenen 1996: 17, 25), naopak s ukončenou integrací přesídlenců do spolkových hospodářských a sociálních struktur nabyvala na významu a začala se svými explicitně zahraničněpolitickými cíli a koncepty silně ovlivňovat činnost vysídleneckých svazů: dezintegrační požadavek „práva na vlast“ získával na významu (Imhof 1975: 123 an).

Zahraničněpolitické zaměření vysídleneckých svazů se v 50. a 60. letech analogicky s politikou spolkové vlády převážně orientovalo na otázky týkající se překonání rozdělení Německa (viz Salzborn 2000: 66 an). V tomto zaměření každá debata o „znovuoobnovení celého Německa“ probíhala na pozadí konfrontace Východ-Západ a geograficky, stejně jako i politicky, začínala na hranici s NDR – nikoli na hranici s Polskem nebo Československem. Tomuto normativnímu tlaku reálné politiky se podřizovaly i vysídlenecké svazy: Někdejší předseda vysídlenců Hans Krüger uvedl ve svém referátu z počátku roku 1963, že „politickou integraci Evropy pokládá za nutnou, neboť jen tak může být dosaženo toho, že se roztržené části Německa opět spojí“ (Krüger 1963: 14). A ve svém **Berlínském usnesení** z roku 1965 prohlásili „svobodně zvolení zástupci všech německých kmenů“, že „střední Německo – sovětsky obsazená zóna – (...) patří neoddělitelně k jednot-

němu Německu“ a že partnerem pro „spravedlivou mírovou smlouvu“ může být jen „nerozdělené Německo“. Taková mírová smlouva musí „obsahovat uznání práva na vlast na základě práva na sebeurčení – samozřejmě pro všechny Němce.“ (cit. dle: Ruf aus der Hauptstadt 1965: 6) Evropská myšlenka, vyslovená ve stále znovu z vysídlené strany citované Charty německých vyhnanců z vlasti (*Charta der deutschen Heimatvertriebenen*)⁴, hrála politicky v nejlepším případě přidruženou roli (Kuhr 2000). Zaměření vysídlených svazů se zajímalo o „evropské řešení německé otázky“ stejně tak málo, jako celá spolková politika. Retrospektivně svazy sice opětovně proklamovaly evropské zaměření své politiky, ovšem to bylo především čistě taktické povahy a tak tomu také v podstatě zůstalo až do změnnutí Hallsteinovy doktríny a začátku „nové východní politiky“ na konci 60. let.

Nová východní politika pak představovala vlastní podnět – jak se dobově uvádělo – k „aktivizaci“ evropské politiky vysídlených svazů (Viz Ja zu Europa! 1969: 5). Evropský kontext otvíral evropským *völkisch* konceptům vyhnaneckých svazů nové perspektivy, neboť úzký a egoistický německý politický rámec přispěl více k izolaci než k prosazení vlastních cílů. Následoval proces zapouštění vlastních požadavků do zdánlivě nekonfrontačního kontextu Evropy. K tomu náležela více než dvě desetiletí prováděná systemizace *völkisch* základů nutných pro evropsky zaměřené nasazení vysídlených svazů. Prostředkem pro prosazení jejich zájmů v zahraničí se stalo „moderní právo národních skupin jako stavební kámen pro sjednocenou Evropu“, jak to jednou vyjádřil Theodor Veiter ve svém referátu pro Witikobund, jedno ze tří názorových společenství uvnitř Sudetoněmeckého krajanstva (Veiter 1967: 15). Neboť právě dojde-li k „víceméně sjednocené Evropě“, uvedl Veiter na jiném místě, budiž „zejména osvětleno velké nebezpečí, které vychází ze supranacionální myšlenky“. Proti „Evropě otčin (= Evropa států)“ a stranou této Evropy musí být „postavena etnická Evropa“, neboť jinak „v takové supranacionální Evropě by se také vystupování za dědičnou vlast, za život v této vlasti a za právo na ni, stalo bledým přeludem“ (Veiter 1965: 4 an).

Takto formulované právo národních skupin je součástí politické tradice tajné „vedlejší“ zahraniční politiky Výmarské republiky a raného nacionálního socialismu. Badatel v oboru společenských věd Franz Neumann, nacházející se v exilu v USA, provedl již v roce 1942 ve své proslulé knize *Behemoth* analýzu tohoto práva národních skupin a práva na sebeurčení, které Německo signalizovalo ve vztahu k prostoru, kde se snažilo uplatňovat hegemonii, a označil je za „zbraň“, používanou německou politikou: „Je využíváno každé napětí, vzešlé z problému menšin. Jsou podněcovány nacionální a rasistické konflikty tam, kde je to možné. Každý konflikt hraje Německu, novému sebezvanému celosvětovému strážci cti,

4) „Charta německých vyhnanců“ byla vyhlášena 5. srpna 1950 ve Stuttgartu. Vysídlené svazy považují Chartu za „základní zákon“, jde tedy o jejich nejvýznamnější politickou deklaraci. Vysídlení se prezentují jako oběti nacistické politiky a požadují právo na spoluurčování budoucnosti Evropy. Avšak Evropa je zde zmiňována pouze formálně, politické zaměření Charty je jednoznačně nacionalistické.

svobody a rovnoprávnosti, do rukou“ (Neumann 1984: 185). Přes změněná politická znaménka (a tím zásadně rozdílnou oficiální politiku Spolkové republiky) chtějí dnes vysídlené svazy ze stejných morálních premis využívat mezinárodního práva na sebeurčení prostřednictvím ideologie národních skupin a v tomto smyslu začlenit právo na separatistickou secesi do evropského práva.

Tento koncept znamená *völkisch* segmentaci východoevropských národních států. Požadavek na evropské právo národních skupin má na zřeteli rozdělení evropských národních států podle etnických kritérií, přičemž jednotlivé národní skupiny by měly žít izolovány a ve striktní etnické separaci. Historik Karl Heinz Roth uvedl trefně ve vztahu k tomuto požadavku, že Evropa by se měla změnit v „zoo národních skupin“ – tedy v tuhou etnickou strukturu, která by znemožnila lidskou i společenskou integraci stejně jako demokratickou participaci (Roth 1999: 20 an).

Vývoj po roce 1989

V této souvislosti je důležité si uvědomit, že ze strany vysídlených svazů možnost ovlivňovat východoevropské státy zesílila po východoevropské transformaci v letech 1989/90. Vývoj Spolkové republiky k víceméně nesporné evropské hegemoniální mocnosti v důsledku mocenskopolitického zvětšení státního teritoria na základě sjednocení příznivě ovlivnil výchozí situaci vysídlených svazů, a to nejprve bez jejich přičinění a nepřímo: „Objektivně viděno je Německo centrální mocností Evropy – je geograficky centrálně situováno a pokud jde o hospodářskou sílu a počet obyvatelstva, je mnohem důležitější než Velká Británie, Francie, Itálie nebo Španělsko“ (Schwarz 1999: 1).

Tato změna vytvořila mocenskopolitické pozadí činnosti vysídlených svazů. Jejich původní zahraničně politická absence byla nahrazena potenciální způsobilostí k autonomnímu jednání na neněmeckém státním teritoriu. Před koncem systémové konfrontace musely svazy, v naději na realizaci jimi požadovaného „práva na vlast“, vždy sázet na politiku německé spolkové vlády jako je zastupujícího advokáta. Nyní, na základě transformace východoevropského politického, právního a hospodářského systému, jim vyvstala šance na aktivní zahraniční politiku, která je sice ještě odkázána na diplomatickou ochranu ze strany Spolkové republiky, ovšem již nikoli na její konkrétní zahraničně politickou aktivitu v daných státech. Tento proces „evropeizace všech životních sfér“ (Weidenfeld, Korte 1991: 12) otevřel vysídleným svazům historicky poprvé možnost aktivní činnosti pro realizaci jimi stále požadovaného „práva na vlast“. Východoevropská transformace let 1989/90 tak konfrontovala svazy se zásadně změněnou situací. Poté, co jejich zahraničně politická činnost k realizaci „práva na vlast“ se po desetiletí omezovala na teoretickou oblast, vznikla jim nyní poprvé možnost aktivní zahraniční politiky vůči Východní Evropě.

V rámci diskusí kolem německé jednoty a uznání polské západní hranice na počátku 90. let přicházely ve vyhnaneckých svazech k výběru různé

zahraničněpolitické opce. Na základě reálného politického vývoje se nakonec prosadila opce *völkisch*–kulturní oproti opci státně–teritoriální (Salzborn 2001: 65 an). Ve vztahu k době před roky 1989/90 se ukázala, nezávisle na těchto dílčích diferencích, kontinuita v preferování zahraničněpolitických modelů při realizaci „práva na vlast“ za pomoci evropského práva národních skupin (Salzborn 2001: 117 an). Zahraničněpolitické úvahy vysídleneckých svazů přitom nevycházejí od *völkisch* národního chápání; politické a společenské vymoženosti spojené s osvícenstvím jsou odmítány ve prospěch *völkisch* nacionalismu (viz Kellershohn 1994: 24an). Ten se v oblasti zahraniční politiky obrací ve *völkisch* partikularismus, který je orientován na etnickou parcelaci východoevropských národních států. K tomuto účelu usilují vysídlenecké svazy o rozsáhlou kooperaci s organizacemi Němců ve východní Evropě.

Počátek takovéto intenzivní spolupráce spadá časově do závazného mezinárodněprávního potvrzení hranice na Odře a Nise a do uzavření smluv o sousedství mezi Spolkovou republikou a východoevropskými státy (Salzborn 2001: 221 an). Nejdůležitější základ pro tuto kooperaci je povahy demograficko-politické. Dříve masová základna vysídleneckých svazů ve Spolkové republice dnes potřebuje demograficko-politické složky v zahraničí, které je mohou posílit na substátní *völkisch* úrovni (Alt, Salzborn 1998: 16 an). Lidé, kteří nepřišli (jako vysídlení) do Spolkové republiky, nýbrž (jako příslušníci „německých národních skupin“) byli přesídlení uvnitř neněmeckých států či v nich jednoduše zůstali, fungují jako základna pro praktické uplatnění „práva na vlast“ požadovaného svazy. Velká většina starších funkcionářů z řad vysídleneckých ve Spolkové republice je totiž v důsledku vnitropolitické integrace natolik trvale zakotvena v hospodářských a sociálních strukturách Spolkové republiky, že většinou pádné důvody hovoří proti jejich návratu do bývalé vlasti. Organizace Němců ve východní Evropě tak představují demografický a regionálně politický element pro koncepty vysídleneckých.

Vědomí toho, že mezi Spolkovou republikou Německo a jejími východoevropskými sousedy již neexistuje žádná „otázka hranic“, vedlo v rámci vysídleneckých svazů v průběhu posledních let k vypracování subtilní strategie – na neoficiální úrovni provádět konkrétní, praktickou politiku pro dosažení požadovaného cíle: *völkisch* parcelace východoevropských národních států při využití „šance otevřených hranic ve svobodné Evropě“, jak například stojí v jednom usnesení Slezského krajanstva (Viz Landsmanšaft Slezsko 1995: 1).

V konkurenci k územně revizionistickým konceptům, opatřovaným většinou etiketou „revanšistický“, se tak vyvíjel model silněji zaměřený na *völkisch* momenty. Zatímco prvně uvedený koncept se orientoval na státně teritoriální začlenění bývalých německých východních území do spolkového státního svazku, druhý koncept sází na *völkisch*–kulturní pronikání do východoevropských národních států. V průběhu východoevropské transformace let 1989/90 se tak uvnitř vysídleneckých svazů prosadily *völkisch* koncepty. Od té doby se usiluje o obsáhlou realizaci evropsky zajištěných práv národních skupin pro německé menšiny ve východní Evropě.

Je zřetelné, že politika bezprostřední územní revize by byla fakticky nemožná. Tato skutečnost zásadně změnila jádro politiky vyhnaneckých svazů ve srovnání s historickými expanzivními praktikami. V centru politických snah již nestojí dobytí státní moci na daném teritoriu, nýbrž vytváření ekonomického a kulturního vlivu. Svaz vyhnanců (BdV) usiluje o etnickou parcelaci a využívá přitom pro sebe trvalé rozšiřování německého vlivu na kontinentu. K tomu slouží sjednocování právního systému, možnosti volného pohybu v rámci EU a svoboda ekonomických investic. K požadovanému cíli je však na druhé straně nutné uznání historických a kulturních zásluh Němců, jakož i jejich „práva na vlast“. A dále pro osoby, definované jako „zůstavší ve vlasti“, tedy pro německé menšiny mimo Spolkovou republiku, zajištění práva na navazování svobodných vztahů se zahraničím z titulu samostatné národní skupiny, na podporu jazyka a kultury, jakož i na reprezentaci v parlamentu příslušného neněmeckého státu.

Základem pro etnickou parcelaci, o kterou usilují vysídlenecké svazy, je koncept *völkisch* partikularismu. Ten vychází z partikulárně orientované historie (sudetoněmecké, slezské, východopruské atd.) konstruované po staletí, která je základem daného přístupu. Národ a teritorium přitom k sobě patří. Tento partikularismus vychází za prvé z toho, že existují národní skupiny, které jsou *völkisch*, tj. jsou kulturně určeny nebo mají společnou identitu; za druhé tyto národní skupiny mají staletou a tím také přirozenou a nezměnitelnou tradici a historii; za třetí tyto národní skupiny zasluhují ochranu a znovuoživování; a za čtvrté, brání se jim v uplatnění jejich takto chápaného práva na sebeurčení.

Teoreticky je tak pod pojmem „národní skupina“ chápáno *völkisch* společenství, které je početně menší než ostatní obyvatelstvo státu, na jehož teritoriu národní skupina žije, a jejíž příslušníci se od ostatních občanů odlišují jazykovými nebo kulturními znaky, přesto však jsou (také) občany státu, ve kterém žijí (Veiter 1970; 1972; 1978). Pokus etablovat právo národních skupin jako součást mezinárodního práva, tak jak to požadují vysídlenecké svazy, se tak ukazuje jako vstupní brána iracionalismu do mezinárodněprávní jurisprudence. Neboť běžnými právními subjekty mezinárodního práva jsou v podstatě státy, státní svazky, mezinárodní a nadnárodní organizace, nebo někdy také, nejsou-li státem zastoupeni, jednotlivci. Tyto všechny subjekty jsou klasifikovatelné na základě racionálních kritérií a jsou od sebe odlišitelné. Požadavek práva pro národní skupiny chce proti tomu pozvednout na subjekty mezinárodního práva subalterní kolektivitu, které jsou definovány *völkisch*, a tedy iracionálně (Salzborn 2002: 606 an).

Ideologie vysídleneckých svazů tak spočívá na předpokladu nerovnosti lidí (viz Salzborn 2000: 131 an). Zde existuje většinou snaha odůvodňovat tuto nerovnost odkazem na kulturalistické, popřípadě etnopluralistické koncepty, přičemž *völkisch* definovaným kolektivům je připisována určující síla ve vztahu k lidem. Se zřetelem na Herderův pojem národa se odmítá postulát rovnosti z doby Velké francouzské revoluce. Vnitropoliticky se tato společenská představa artikuluje jako *völkisch* nacionalismus, jehož základem jsou etnicky založené exkluzivistické představy. Zahraničněpoliticky se tento koncept obrací, jak již bylo popsáno,

ve *völkisch* partikularismus, jehož cílem je parcelace východoevropských národních států ve *völkisch* definované, regionálně strukturované subnárodní jednotky: „Pokud nyní, v době převratu a změn ve východní Evropě, nebude uchopena možnost pro dalekosáhlou německou politiku národních skupin a pro podporu s tím spojených snah o autonomii, může být promeškána poslední šance. Pokud pojem 'Evropa regionů' nemá být jen bezobsažnou slupkou, bylo by tedy načase, aby Spolková republika konečně podnikla konkrétní kroky v naznačeném směru. K tomu je zapotřebí, jako prvního kroku, „jihotyrolizace“ starých východoněmeckých sídelních území“ napsal Heinz-Siegfried Strelow koncem roku 1992 v časopisu *Ostpreussenblatt*, který je tiskovým orgánem Východopruského krajanstva.⁵ „Tuhé hranice“ by měly podle Strelowa „uplavat“, protože by pak již nebylo možné hovořit o „definitivních hranicích“. Nejedná se přitom o politiku „Heim ins Reich“, která není ani „proveditelná“, ani nesvědčí o „diplomatickém citu“, nýbrž jde o „skutečnost“, že „všude etnický, nacionální princip opět zaujímá ústřední místo v politice a v pocitech lidí“. Strelow se také rétoricky, zda by „autonomní, s dalekosáhlými samosprávnými možnostmi pro Němce vybavený region Horního Slezska nebo Mazurska nebyl mezidobě nejlepším garantem“ hospodářského a ekologického rozvoje: „A nedá se v rámci takové federalizace Polska co nejdříve realizovat citlivé téma práva vyhnanců na vlast?“ (Strelow 1992).

Podobné modely se mají podle představ vysídleneckých svazů uplatnit také v jiných východoevropských státech, přičemž Polsko a Česká republika jsou těmi státy, vůči kterým jsou takové chtivé žádosti vyslovovány daleko nejsrozumitelněji.

Pokud jde o strategické zaměření politiky národních skupin, již počátkem 90. let minulého století bylo možné dočíst se v interním listu organizace Witikobund, že vyhnanci by se měli zasazovat za „zájmy našich krajanů, kteří zůstali na území za Odrou a Nisou a v Sudetech“ a přitom „zejména požadovat právo národních skupin, které umožní tamním Němcům zůstat německými v jejich celistvosti a které předvídá autonomní řešení pro ta území, kde Němci představují podstatně určující faktor, jako je tomu třeba v Horním Slezsku. Také by měli veřejně vystupovat za to, aby ruští a kazašští Němci dostali svoji novou vlast nikoli za Volhou, ale v severovýchodním Prusku.“ Vyhnanci by měli přes „všechnu momentální beznadějnost“ mít na očích „evropskou kartu“: „Čím silněji se bude Evropa v budoucnosti politicky integrovat, tím silnější budou jako protiváha k centrálnímu řízení regionalizující tendence.“ V důsledku by se mělo stále více vytvářet vědomí, že „jsou určité národní skupiny, které se odlišují od toho kterého většinového národa“. „Problém německých národních skupin pak již nebude pouze specifickým

5) Termín jihotyrolizace odkazuje na postavení italské provincie Alto Adige v Jižním Tyrolsku, která má autonomní postavení v rámci italského státu. Představa vysídleneckých svazů je taková, že Jižní Tyrolsko by mohlo být vzorem pro uspořádání bývalých německých teritorií ve východní Evropě. To znamená představu výrazné autonomie ve sféře politiky, práva, ekonomiky, sociální politiky a kultury.

problémem německého státu a německých lidí, nýbrž problémem evropským, kterému se Němci budou moci věnovat společně s evropskými partnery – Basky, Bretoňci, Sardinci, atd. Je to ještě hudba budoucnosti, ve které tradičně stejně usměrněné (sic!) centrální státy jako Francie spatřují výbušnou tezi k újmě svého dosavadního národního chápání. Ale viděno trvale tady uvnitř skutečně cosi je“ (Merkel 1992).

Závěr

Při analýze geneze zahraničněpolitických konceptů vysídleneckých svazů, zvláště se zřetelem ke zlomu v roce 1989/90, docházíme k následujícím základním závěrům. Především je nutné konstatovat, že s transformací politické struktury vysídleneckých svazů z vnitropoliticky orientovaných zájmových svazů k zahraničněpolitickým nátlakovým skupinám, se mění a diferencují koncepty pro realizaci „práva na vlast“. Od této chvíle jako politický koncept pro uskutečnění zahraničněpolitických požadavků funguje model evropského práva národních skupin, pomocí kterého má být podminována a destabilizována suverenity východoevropských národních států. Koncept revize hranic byl odložen *ad acta*. Poté, co se před vysídleneckými svazy otevřela reálná možnost vlastní praktické invervence, následoval proces navazování úzké kooperace s německými organizacemi ve východní Evropě. Příslušníci „německých národních skupin“ ve východní Evropě mají zejména poskytovat demograficko-politickou základnu pro koncepty vysídleneckých

Z němčiny přeložil Emil Hruška

Literatura

- Alt, G., Salzborn, S. (1998). Schaffung deutschen "Volkstums". *Der Rechte Rand* č. 54.
- Brües, H.-J. (1972). *Artikulation und Repräsentation politischer Verbandsinteressen, dargestellt am Beispiel der Vertriebenenorganisationen* (disertace). Köln.
- Bund der Vertriebenen *led.* (1996). *Handbuch*. 3. přepracované vydání, Bonn.
- Fülberth, G. (1999). *Berlin – Bonn – Berlin. Deutsche Geschichte seit 1945*. Köln.
- Glaser, H. (1997). *Deutsche Kultur. Ein historischer Überblick von 1945 bis zur Gegenwart*. Bonn.
- Görtemaker, M. (1999). *Geschichte der Bundesrepublik Deutschland. Von der Gründung bis zur Gegenwart*. München.
- Göttinger Arbeitskreis *led.* (1952). *Wesen und Bedeutung des landsmannschaftlichen Gedankens*. München.
- Hoffmann, D., Schwartz, M. *leds.* (1999). *Geglückte Integration? Spezifika und Vergleichbarkeiten der Vertriebenen-Eingliederung in der SBZ/DDR*. München.
- Hoffmann, D., Krauss, M., Schwartz, M. *leds.* (2000). *Vertriebene in Deutschland. Interdisziplinäre Ergebnisse und Forschungsperspektiven*. München.
- Imhof, M. (1975). *Die Vertriebenenverbände in der Bundesrepublik Deutschland. Geschichte, Organisation und gesellschaftliche Bedeutung* (disertace). Marburg.
- Ja zu Europa! Der Bund der Vertriebenen aktiviert seine Europapolitik (1969). *Deutscher Ostdienst*, č. 40.

- Kellershohn, H. (1994). Das Projekt Junge Freiheit. Eine Einführung. In: Helmut Kellershohn (ed.). *Das Plagiat. Der völkische Nationalismus der "Jungen Freiheit"*. Duisburg.
- Krüger, H. (1963). Europäische Integration – Hoffnung für Deutschland? *Spolkový archiv Koblenz*, fond B 234 č. 22.
- Kuhr, H. (2000). "Geist, Volkstum und Heimatrecht" – 50 Jahre "Charta der deutschen Heimatvertriebenen" und die eth(n)isch orientierte deutsche Aussenpolitik. Hamburg.
- Landsmanšaft Slezsko (1995): Zehn Sätze zu Schlesien, tiskové prohlášení z 3. května.
- Lemberg, E., Edding, F. /eds./ (1959). *Die Vertriebenen in Westdeutschland*, 3 svazky, Kiel.
- Merkel, H. (1992). Deutschland oder Europa? *Witkobrauf* č. 6.
- Mitteilung über die Berliner Konferenz der drei Mächte (1978). In: Sch. P. Zanačojev, B. L. Zybulewski (eds). *Teheran – Jalta – Potsdam. Dokumentensammlung*. Moskva.
- Neumann, F. (1984). *Behemoth. Struktur und Praxis des Nationalsozialismus 1933-1944*. Frankfurt am Main (první vydání: 1942).
- Reimann, J. (1985). "Wir missionieren bis an die Memel". Die Vertriebenenverbände. In: S. Kogelfranz (ed.). *Die Vertriebenen*, Reinbek.
- Roth, K. H. (1999). Der Volksgruppenzoo. *konkret*, č. 7.
- Ruf aus der Hauptstadt (1965). *Deutscher Ostdienst*, č. 36-37.
- Salzborn, S. (2000). *Grenzenlose Heimat. Geschichte, Gegenwart und Zukunft der Vertriebenenverbände*. Berlin 2000.
- Salzborn, S. (2001). *Heimatrecht und Volkstumskampf. Aussenpolitische Konzepte der Vertriebenenverbände und ihre praktische Umsetzung*. S předmluvou Wolfganga Kreuzbergera, Hannover.
- Salzborn, S. (2002). Individuelle und kollektive Minderheitenrechte im Widerstreit. *Osteuropa. Zeitschrift für Gegenwartsfragen des Ostens* č. 5.
- Schwarz, H.-P. (1999). Die Zentralmacht Europas auf Kontinuitätskurs. *Internationale Politik* č. 11.
- Strelow, H.-S. (1992). Regionalismus als eine neue Zwischenstufe? *Das Ostpreussenblatt* č. 39.
- Veiter, Th. (1967). *Das Volksgruppenrecht als elementarer Baustein für ein vereinigtes Europa*. München.
- Veiter, Th. (1965). Arbeitsgruppe "Volksgruppenrecht": Themenaufbau. *Spolkový archiv Koblenz*, fond B 234, č. 90-5340.
- Veiter, Th. /ed./ (1970, 1972, 1978) : System eines internationalen Volksgruppenrechts, 1. díl: *Grundlagen und Begriffe*; 2. díl: *Innerstaatliche, regionale und universelle Struktur eines Volksgruppenrechts*; 3. díl: *Sonderprobleme des Schutzes von Volksgruppen und Sprachminderheiten*, Wien, Stuttgart.
- Wambach, M. M. (1971). *Verbändestaat und Parteienoligopol. Macht und Ohnmacht der Vertriebenenverbände*. Stuttgart.
- Weidenfeld, W., Korte, K.-R. (1991). Die pragmatischen Deutschen. Zum Staats- und Nationalbewusstsein in Deutschland. *Aus Politik und Zeitgeschichte* č. 32.
- Zeitrag, I. (1970). *Die Selbstdarstellung der deutschen Vertriebenenverbände als Reflex ihrer gesellschaftlichen Situation* (disertace). Hamburg.

Summary

Homeland without Borders

The foreign policy concepts of the German refugee organizations (,Vertriebenenverbände') are likewise determined by motives of continuity and change since the formation of these organizations after the escape and transfer

of the Germans in consequence of National Socialism and Second World War. While these concepts proceed from an ethnic inequality of humans and divide them in ethnic groups (,Volksgruppen') until today, the concrete strategic options to realize the foreign policy aims (,Recht auf die Heimat', right to one's homeland') changed in history.

For analysing the genesis of the German refugee organizations' foreign policy concepts – in particular among consideration of the incision of Eastern European transformation in 1989/90 – it has to be proceeded from the following basic assumptions: First, it has to be stated that after the change of the refugee organizations' political structure from an union which was orientated at domestic affairs into a foreign policy pressure group, a differentiation of the concepts for realizing a ,right to one's homeland' took place.

Since that time the model of a European right of ethnic groups (,Volksgruppenrecht'), with which the national sovereignty of Eastern European national states shall be undermined and destabilized, acts as the main political concept for realizing the foreign policy demands. The classical concept of national border revision was put ad acta. Since, apart from a theoretical positioning of German refugee organizations, also real practical intervention in own responsibility is possible, a close cooperation with the German nationality organizations in Eastern Europe has developed. The members of the German ethnic groups in Eastern Europe shall operate as a population policy-basis for the concepts of the German refugee organizations.